

FAHREDDİN er-RÂZÎ'NİN *TEFSİR-İ KEBİR*'İNDE BAZI CENNET TASVİRLERİNE GETİRDİĞİ YORUMLAR*

Mevlüt ERTEN

Prof. Dr., Kırıkkale Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi

Temel İslam Bilimleri Bölümü

Tefsir Anabilim Dalı

Prof. Dr., Kırıkkale University Faculty of Islamic Sciences

Department of Tafsir

Kırıkkale, Türkiye.

mevluterten71@hotmail.com

orcid.org/0000-0003-0351-670X

Derya BANKUR

Yüksek Lisans Öğrencisi, Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Temel İslam Bilimleri Bölümü

Tefsir Anabilim Dalı

Postgraduate Student, Kırıkkale University Institute of Social Sciences

Department of Basic Islamic Studies

Kırıkkale, Türkiye.

deryabankur8@gmail.com

orcid.org/0000-0003-2928-2657

Öz:

Müminler için ebedî saadet yurdu olan cennet, İslam'ın temel kaynakları olan Kur'an-ı Kerim ve hadis kaynaklarında tasvir edilmiş ve gayb âlemine ait bu saadet yurdunun nimetleri insanların şehadet âleminde gördükleri nesnelere ve durumlar üzerinden somutlaştırılmıştır. Esasında cennet nimetlerinin mahiyetlerinin tam olarak bilinmesi mümkün değildir ve bu gerçeği Kur'an-ı Kerim, muhtelif ayetlerinde dile getirmiştir. Dirayet tefsirinin önde gelen isimlerinden olan Fahreddin er-Râzî de cennetin mahiyeti konusunda kesin hükümlü ifadeler kullanmanın doğru olmadığını ifade etmiştir. Fahreddin er-Râzî tefsirinde cenneti konu edinen ayetleri nüzul dönemi verileri ışığında ve müteşâbihlik ilkesi doğrultusunda yorumlamaya çalışmış ve cennet nimetlerinin dünyada olan nimetlerden çok üstün ve farklı olduklarını dile getirmiştir. Ayrıca er-Râzî, dil ve belagat tahlillerinin yanı sıra felsefî delillendirme metotlarına da yer vererek geniş izahlarda bulunmuştur. Üstelik sadece dirayet metodunu kullanmamış; hadislerle, sahabe ve tabiîn sözlerine ve bazı âlimlerin görüşlerine yer vermek suretiyle rivayet metodundan da istifade etmiştir. Bu malzemelerden de yararlanarak er-Râzî, cennet tasvirlerini konu edinen ayetlere çeşitli açılardan yorumlar getirmiştir. Yaşadığı dönemde çeşitli ilimleri

* Bu makale, Prof. Dr. Mevlüt Erten'in danışmanlığında yürütülen yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

öğrenmeye çalışan er-Râzî'nin, ayetleri tefsir ederken kelam, tıp, astronomi, belagat gibi ilimlerin verilerinden istifade etmesi onun çok yönlü ilmi kişiliğini ortaya koymaktadır.

Anahtar Kelimeler: Tefsir, er-Râzî, Tefsîr-i Kebîr, Cennet, Tasvir.

FAKHR al-DIN al-RÂZÎ's COMMENTS on SOME DESCRIPTIONS of PARADISE *TAFSIR al-KABIR*

Abstract:

Paradise, which is the place of eternal bliss for believers, is described in the Qur'an and hadith, which are the main sources of Islam, and the blessings of this land of bliss belonging to the realm of the unseen are embodied through the objects and situations that people see in the realm of martyrdom. In fact, it is not possible to know the nature of the blessings of paradise exactly, and this fact has been expressed in various verses of the Qur'an. Fakhr al-Din al-Râzî, one of the leading names in the interpretation of dirayat, also stated that it is not correct to use definitive statements about the nature of heaven. In his commentary, Fakhr al-Din al-Râzî tried to interpret the verses about paradise in the light of the data of the revelation period and in line with the principle of mutashabihism and stated that the blessings of paradise are far superior and different from the blessings of the world. In addition, al-Râzî made extensive explanations by including philosophical proofing methods as well as language and rhetoric analyses. Moreover, he did not only use the method of guidance; He also benefited from the method of narration by giving place to hadiths, the words of the companions and the Tabi'un, and the views of some scholars. By making use of these materials, al-Râzî has interpreted the verses about the descriptions of paradise from various angles. The fact that al-Râzî, who tried to learn various sciences in his lifetime, benefited from the data of sciences such as theology, medicine, astronomy and rhetoric while interpreting the verses, reveals his versatile scientific personality.

Keywords: Tafsir, al-Râzî, Tafsir al-Kabir, Paradise, Description.

GİRİŞ

Dirayet tefsirinin önde gelen isimlerinden olan Fahreddin er-Râzî, İslam coğrafyasının Haçlılar ve Moğollarca istila edildiği bir dönemde yaşamış ve buna rağmen kendisini, döneminin ilimlerini öğrenmeye adanmış çok yönlü bir şahsiyettir. Yazmış olduğu eserlerle kendinden sonraki birçok âlime katkıda bulunmuş ve *Mefâtihu'l Gayb* olarak da bilinen *Tefsîr-i Kebîr* gibi değerli bir eseri ilim dünyasına kazandırmıştır.

Fahreddin er-Râzî, en çok kelimada eser vermiş ve bu ilmin kıymetini dile getirmiş ancak Kur'anî hikmetin kelam ilminden daha muhkem olduğunu ifade etmiştir. Bundan dolayı tefsire yönelmiş, Kur'an'ın hikmetli mesajlarını izah etmeye çalışmış bunu yaparken de vâkıf olduğu özellikle kelam, felsefe ve diğer ilimleri *Tefsîr-i Kebîr* adlı eserine yansıtmaktan çekinmemiştir.

Kur'an'da çok sayıda cennet tasviri olduğu için bu çalışmada, *Tefsîr-i Kebîr*'de bazı cennet tasvirlerine getirilen yorumları inceleyip değerlendireceğiz. Müminlerin nihai hedefi olan cennet, Kur'an-ı Kerim'de muhtelif ayetlerde farklı yönleriyle tasvir edilmiştir. Mutlak gayb âleminden olan cennet tasvirlerinin elbette tam mahiyetiyle anlaşılması mümkün değildir. Ancak cennet tasvirlerinin yerellik (nüzul dönemi beğeni ve istekler) ve müteşâbihlik ilkesi açısından değerlendirilmesi cennet tasvirlerinin daha iyi anlaşılması açısından önemlidir. Er-Râzî'nin bazı cennet tasvirleriyle ilgili yorumlarına bakıldığında bu ilkelerin dikkate alındığı görülmektedir. Her ne kadar *Tefsîr-i Kebîr*'de ve dolayısıyla cennet tasvirlerine getirilen yorumlarda, işin doğası gereği dirayet metodu ön planda olsa da rivayet metodunun da ihmal edilmediği; hadislere, rivayetlere ve bazı âlimlerin görüşlerine eserde yer verildiği görülmektedir.

Çalışmamızda öncelikle er-Râzî'nin hayatı ve ilmî şahsiyeti hakkında bilgi verilecek, sonra Kur'an'da cennet kavramı ve cennet kavramının anlam alanı üzerinde durulacaktır. İlâveten *Tefsîr-i Kebîr*'in genel özelliklerine özetle değinilecek ve cennet tasvirlerini izah ederken er-Râzî'nin izlediği metot hakkında bilgiler verilecektir. Son olarak ise er-Râzî'nin *Tefsîr-i Kebîr* adlı eserindeki cenneti konu edinen bazı ayetlere getirdiği yorumlar örneklerle ele alınacaktır. Gerektiği durumlarda (er-Râzî'nin dil tahlilleri yapmasından dolayı) bazı ayetlerin Arapça formlarına da yer verilecektir.

1. Fahreddin er-Râzî'nin Hayatı ve İlmî Şahsiyeti

Tarih boyunca, kendilerini ilim öğrenmeye adanmış şahsiyetlerin hayatlarında ilginç olayların ve zorlukların olduğu görülmektedir. Karşılarına çıkan türlü zorluklarla mücadele etmek zorunda kalan birçok ilmî şahsiyet, bu uğurda bedel ödemek zorunda kalmıştır. Öyle ki bazı âlimler, fikirlerinden dolayı sert muhalefetle karşılaşmış, hatta yaşadıkları yerleri terk etmek zorunda kalmışlardır. Bu âlimlerden biri de fikirlerinden dolayı Kerrâmîler tarafından Buhara'dan çıkarılan Fahreddin er-Râzî'dir. Tefsir alanında sahip olduğu geniş ilmî birikimiyle hem yaşadığı döneme damga vurmuş hem de kendinden sonraki müfessirlere kaynak olmuş

ender şahsiyetlerden biri olan Fahreddin er-Râzî'nin hayatı son derece dikkat çekicidir. Yaptığı seyahatlerle ilmî birikimini artırmış ve olgunluk çağında, sahip olduğu bu ilmi *Tefsîr-i Kebîr* adlı eserine yansıtmıştır.

1.1. Fahreddin er-Râzî'nin Hayatı

Asıl adı Ebû Abdillâh Muhammed b. Ömer b. Hüseyin b. Hasan b. Ali et-Teymî el-Bekrî et-Taberistânî olan er-Râzî'nin lakabı Fahreddin'dir ve "Hatibin Oğlu" olarak da bilinmektedir.¹ Er-Râzî, 543/1149 yılında Rey şehrinde dünyaya gelmiştir. Ancak er-Râzî'nin ailesi Taberistan asıllıdır ve ailesinin ne zaman Rey şehrine geldiği konusunda herhangi bir bilgi yoktur. Er-Râzî'nin el-Hasan b. Ali isimli dedesinin varlıklı bir tüccar olduğu ve kırk yıl Mekke'de yaşadığı bilinmektedir.² Ziyauddîn Ömer; muhaddis, müfessir ve Şafî fakihî olan Begavî'nin (ö. 516/1122) sohbetinde bulunmuş ilim ve edebiyata vâkîf, hitabeti düzgün bir kimsedir. Böyle bir babanın oğlu olan er-Râzî, ilk bilgilerini ondan almış ve fikrî anlamda da babasından etkilenmiştir.³

Er-Râzî, hayatının ilk dönemlerinde varlıklı olmamasına rağmen yaşlılık zamanlarında kayda değer bir zenginliğe ulaşmıştır. Bu servetin oluşmasında sultanlardan gördüğü ikramların ve tabip olan dünüründen oğullarına intikal eden mirasın etkisi büyüktür. Fahreddin er-Râzî 606/1210 yılında Herat'ta vefat etmiştir. Ölümüne fikirleriyle mücadele ettiği Kerrâmîlerin neden olduğu rivâyet edilmiştir.⁴

1.2. Fahreddin er-Râzî'nin İlmî Şahsiyeti

İslam âlimleri arasında aklî, naklî ve tabiat ilimleri sahasında son derece geniş bir kültüre sahip olan Fahreddin er-Râzî hem yaşadığı döneme damga vurmuş hem de telif ettiği eserlerle sonraki dönem âlimlerine ışık tutmuştur. Er-Râzî'nin sahip olduğu ilmin, yaşadığı döneme göre üst seviyede olduğu rivayet edilmektedir.⁵ Er-Râzî genç yaşlarında çeşitli ilim merkezlerine seyahatler gerçekleştirmiş, bu seyahatler sayesinde kendini geliştirme imkânı bulmuş ve muhtelif ilim dallarında çok sayıda eser vücuda getirmiştir.⁶

¹ Ebü'l-Abbâs Şemsüddîn Ahmed b. Muhammed b. İbrâhîm b. Ebî Bekr b. Hallikân el-Bermekî el-İrbilî, *Vefeyâtü'l-a'yân*, thk. İhsan Abbas (Beyrut: Dâru's-Sâdr, t.y), 4/248-249.

² Süleyman Uludağ, *Fahrettin Râzî*, (Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1991), 1.

³ İsmail Cerrahoğlu, *Tefsir Tarihi* (Ankara: Feer Yayınevi,1996), 2/212-213.

⁴ Yusuf Şevki Yavuz, "Fahreddin er-Râzî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1995), 12/89.

⁵ İbn Hallikân, *Vefeyâtü'l-a'yân*,4/249.

⁶ Cerrahoğlu, *Tefsir Tarihi*, 2/212-213.

Güçlü bir zekâ, hafıza ve hitabete sahip olan Fahreddin er-Râzî daha çok kelim ve tefsir alanında eserler meydana getirmiştir. Gazzâlî'yi (ö.505/1111) örnek alarak Eş'ariyye'nin kelim sistemini benimseyen er-Râzî, Gazzâlî'ye oranla eserlerinde felsefî konulara daha geniş yer vermiştir. Bazı konularda Mu'tezile'nin görüşlerini benimsemesine rağmen akaitte Eş'arî, fıkhîta ise Şafiî mezhebine bağlıdır. Tefsirinde dirayet metodunu başarıyla uygulayan er-Râzî, yaşadığı dönemdeki çeşitli ilimlerden de faydalanmıştır. Dolayısıyla er-Râzî'nin tefsiri için ilmî tefsir özelliğine de sahiptir denebilir.⁷

1.3. Er-Râzî'nin *Tefsîr-i Kebîr* Adlı Eserinin Genel Özellikleri

Tarih boyunca muhtelif müfessirler çeşitli gayelerle eserler vücuda getirmişlerdir. Er-Râzî'nin yaşadığı dönem, İslam âleminin Moğol ve Haçlı saldırılarından dolayı siyasi ve sosyal istikrarsızlığın hüküm sürdüğü bir dönemdir. Er-Râzî, böyle çalkantılı bir dönemde Kur'an'ın hikmetlerini daha ziyade aklî delillerle izah etmeye çalışarak *Tefsîr-i Kebîr* adlı eseri vücuda getirmiştir.⁸

Er-Râzî *Tefsîr-i Kebîr* adlı eserini kendine özgü bir yöntemle oluşturmuştur. *Mefâtihi'l Gayb* olarak da bilinen bu eserin temel özellikleri şu şekilde özetlenebilir:

1. Bu tefsirde sadece Fatıha suresi, ayrı bir cilt olarak tefsir edilmiştir.
2. Bu tefsir hem dirayet hem de rivayet tefsirinin özelliklerini içermektedir. Çünkü ayetlerin izahı sırasında sadece aklî delillendirmelere değil; sahabe, tabiîn ve diğer âlimlerin görüşlerine de yer verilmiş ve bu görüşler oldukça detaylı bir şekilde ele alınmıştır.
3. *Tefsîr-i Kebîr*'de surelerin ve birçok ayetin arasındaki bağlantı ve uyum makul bir şekilde ortaya konulmuştur. Bu durum ise er-Râzî'nin derin bakış açısını gözler önüne serer mahiyettedir.
4. er-Râzî fıkhîta Şafiî, itikatta Eş'arî mezhebine bağlı olduğundan tefsirinde fıkhî ve kelama dair meselelerde Şafiî fıkhî ön plana çıkmış, Kaderiyye mezhebi ise eleştirilmiştir.
5. Bu tefsirde ahlak, ilahiyat ve felsefeyle ilgili konular büyük bir yetkinlikle muhakeme edilmiş ve bütün konular tertip edilerek bir kısım vecih ve meselelere ayrılmıştır.⁹

Ayrıca er-Râzî, farklı fırkalara mensup âlimlerin görüşlerine de yer vermiş; kimi yerde bu görüşlere katıldığını kimi yerde ise bu görüşlerin uygun olmadığını dile getirmiştir. Bu

⁷Yusuf Şevki Yavuz, "Fahreddin er-Râzî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1995),12/89-90.

⁸ Cerrahoğlu, *Tefsir Tarihi*,2/219.

⁹ Ömer Nasuhi Bilmen, *Büyük Tefsîr Tarihi*, (Ankara: Diyanet İşleri Reisliği Yayınları,1960), 2/310.

yaklaşım tarzı onun taassuptan uzak bir ilmî kişiliğe sahip olduğunun göstergesidir. Tefsirinde özellikle Zemahşerî'nin (ö. 538/1144) görüşlerine sıkça yer verdiği görülmektedir.

1.4. *Tefsîr-i Kebîr*'de Cennet Tasvirlerinin İzah Ediliş Metodu

Tefsîr-i Kebîr'de cennet tasvirleri hem dirayet hem de rivayet metoduyla izah edilmeye çalışılmış, aklî ve felsefî çıkarımların yanı sıra hadislere, sahabe ve tabiîn sözlerine de yer verilmiştir. Ayrıca er-Râzî, cennet tasviri içeren ayetleri izah ederken özellikle nüzul dönemi Arap toplumunun yaşam biçimi ve meyillerini dikkate almıştır. Cennet nimetlerinin gerçek mahiyetlerinin tam olarak bilinemeyeceğini ifade eden er-Râzî, müteşâbihlik ilkesinden hareketle cennet tasvirlerini yorumlamaya çalışmış, bu tasvirleri dünya nimetleriyle kıyaslayarak izah etmiştir. Tefsirinde cennet tasvirlerini izah ederken yer yer geniş dil ve belagat tahlilleri yaptığı da görülmektedir.

Örneğin el-Vâkıa 56/17-18. âyetlerde cennete ilişkin şöyle bir tasvir bulunmaktadır:

يَطُوفُ عَلَيْهِمْ وُلْدَانٌ مُّخَلَّدُونَ بِأَكْوَابٍ وَأَبَارِيقَ وَكَأْسٍ مِنْ مَعِينٍ

“Çevrelerinde kaynaktan doldurulmuş testiler, ibrikler ve kadehlerle sonsuza dek hizmet sunacak gençler dolaşır.” Er-Râzî, bu ayeti, Arapların içki içme örfüne göre yorumlamıştır. Nitekim nüzul dönemi Arap toplumunda kurulan içki meclisleri ayetteki tasvire benzer niteliktedir. Burada müteşâbihlik ilkesinin de geçerli olduğu, mutlak gayb âlemiyle ilgili olan bir tasvirin dünyada bilinen bir somut gerçeklikle ifade edildiği görülmektedir. Nitekim er-Râzî, izahlarında bu tasvirin dünyevi bir örf olduğunu da dile getirmiştir. İlâveten ayette geçen ke's, ebârîk ve ekvâb gibi kelimelerin tekil ya da çoğul kullanılmasını Arapçanın dil ve belagat kurallarına ve aklî delillere göre izah etmeye çalışmıştır.¹⁰ Ayrıca er-Râzî, *Tefsîr-i Kebîr*'de cennet tasviri içeren ayetleri tefsir ederken farklı görüşleri ele aldıktan sonra kendine göre en uygun olan anlamı, ayetleri çeşitli yönleriyle tahlil ettikten sonra belirtmiştir. Mesela mezkûr ayette geçen *muhalledûn* kelimesinin farklı anlamlara gelebileceğini ifade ettikten sonra bu kelimenin sonsuza dek yaşayacak gençler anlamında olmasının daha ihtimal dâhilinde olduğunu ifade etmiştir.¹¹

Er-Râzî'nin genel olarak tefsir metotlarından birisi de ayetlerin muhtelif ayetlerle tefsir edilmesidir. Er-Râzî'nin bu metodu, cennet tasvirleri içeren ayetleri izah ederken de uyguladığı görülmektedir. Örneğin el-Vâkıa 56/26. ayette zikredilen *selam* kelimesinin manasının Yasin

¹⁰ Râzî, Ebû Abdillâh Fahrüddîn Muhammed b. Ömer b. Hüseyin er-Râzî et-Taberistânî, *Tefsîr-i Kebîr*, Hikmet Ünalımış (ed.), çev. Suat Yıldırım “vd”, (İstanbul: Huzur Yayınevi, 2002), 21/179.

¹¹ Râzî, *Tefsîr-i Kebîr*, 21/178-179.

36/58. ayette geçen *selam* kelimesinde olduğu gibi “Allah’ı dinleme ve işitme” olduğunu ifade etmiştir. Dolayısıyla er-Râzî, bu ayetlerden hareketle Allah’ı dinlemenin ve işitmenin cennetin en güzel nimeti olduğunu dile getirmiştir.

2. KUR’ÂN’DA CENNET KAVRAMININ ANLAM ALANI

Kur’an-ı Kerim’de cennet lafzı farklı formlarda yer almış ve cenneti konu edinen ayetler, insanların dünyadaki yaşam biçimlerine ve meyillerine göre tasvir edilmiştir. Özellikle bazı cennet tasvirleri muhtevasıyla adeta insan zihnine bir fotoğraf nakşetmektedir.

2.1. Cennetin Sözlük ve Terim Anlamı

Cennet kelimesi, جَنَّ kökünden türemiş olup bir şeyin duyularca bilinmemesi anlamına gelmektedir. Bu kökten جنة الليل gece onu sakladı; اجنه kendini saklayacak bir şey edindi; جن عليه üzerini örttü, sakladı ifadeleri ortaya çıkmıştır. Ayette geçen “فَلَمَّا جَنَّ عَلَيْهِ اللَّيْلُ رَأَى كَوْكَبًا” “Gecenin karanlığı onu kaplayınca bir yıldız gördü.”¹² ibaresinde de gecenin örtmesi söz konusudur. Yine aynı kökten türeyen جان kelimesi de duyu organlarından gizlendiği için kalp anlamına gelmektedir. Cennet kelimesi ise “ağaçlı olup ağaçları yeri kaplayan her bahçe”¹³, “bitki ve ağaçları ile toprağı örten bahçe, hurma ve diğer ağaçların olduğu bahçe, ancak hurma ve üzüm ağaçlarının bulunduğu yer”¹⁴ anlamlarına gelmektedir. Kur’an’da ebedî saadet yurdunun kök anlamında gizlilik olan cennet kelimesiyle karşılanması iki nedendendir. Birinci neden, aralarındaki büyük farka rağmen cennetin, yeryüzündeki bahçeye benzetilmesi; ikinci neden ise, cennet nimetlerinin insanlardan gizlenmesidir.¹⁵ Cennet kavramı muhtevası çok geniş olan bir kavramdır ve müminleri iyi amelleri yapmaya yönlendirecek kadar zengin ve olağanüstü nimetleri barındırmaktadır.

2.2. Kur’an’da Geçen Cennet Lafızları

Kur’an-ı Kerim’de cennet lafzı, muhtelif formlarıyla yüz kırk yedi yerde geçmektedir. Cennet kelimesi Kur’an’da, dünyadaki bahçe, Hz. Âdem ile Havva’nın yerleştirildiği mekân, sidretü’l müntehânın civarında bulunan me’vâ cenneti ve ahiret cenneti olarak zikredilmiştir.¹⁶

¹²Kur’ân Yolu (Erişim 16 Haziran 2023), el- En’âm 6/76.

¹³Ebü’l Kâsım Hüseyin b. Muhammed b. El- Mufaddal er-Râgıb el İsfahânî, *Müfredât, “c-n-n”* çev. Abdülkâki Güneş, Mehmet Yolcu (İstanbul: Çıra Yayınları,2010), “c-n-n”,242-243.

¹⁴Muhammed b. Mükerrrem İbn Manzûr, *Lisanü’l ‘Arab*, (İran: y.y.,1405), “cennet”, 13/92-100.

¹⁵İsfehani, “c-n-n”, 243.

¹⁶Topaloğlu, “Cennetin İsimleri”,7/376.

Müminlerin ahirette elde edecekleri nihai hedef olan “cennet”, muhtelif ayet ve hadislerde çeşitli isim ve terkiplerle tasvir edilmiştir. Müminler, takva derecelerine göre farklı özellikler ihtiva eden cennetlerde muhtelif nimetlerle ödüllendirileceklerdir. Bu muhtelif cennetlerin sayısı konusunda kesin bir tespit yapmak mümkün olmamakla birlikte Hz. Peygamber (s.a.v) cennette yüz farklı derece bulunduğunu dile getirmiş ve bilhassa dört cennete vurgu yapmıştır.¹⁷

“İman edip dünya ve ahiret için yararlı işler yapanlara gelince onlar için de konak olarak firdevs cennetleri vardır.”¹⁸ ayetinde cennetin çoğul formunda olmasının sebebi cennetlerin yedi tane olmasındandır. Bunlar:

1. Firdevs cenneti
2. Adn cenneti
3. Naîm cenneti
4. Darû'l Huld cenneti
5. Meva cenneti
6. Dâr'üs Selâm
7. İlliyyûn¹⁹

Er-Râzî ise muhtelif ayetlerde cennât (cennetler) kelimesinin kullanılmasının nedenini iki şekilde izah etmiştir. Bu nedenlerden birisi Rahmân suresinde zikredilen iki cennet²⁰ ifadeleri; diğeri ise her müminin payına bir cennetin düşme ihtimalidir.²¹ Er-Râzî Bakara suresi 25. ayetteki cennât kelimesinin nekre (belirsiz) olarak kullanılmasının nedenini, yukarıdaki ifadeleri açıklar mahiyette izah etmiştir. Bu izaha göre cennet, mükâfat yerinin tamamının adıdır ve bu yer müminlerin mertebelerine göre hazırlanmış birçok cenneti içermektedir.²²

2.3. Cennet Kavramının Dil-Müteşâbih İlişkisi

Kur'an-ı Kerim'de gayb âlemi ile ilgili birçok ayet ve tasvir yer almaktadır. Gayb “duyularla görülmeyen ve insan bilgisinin kapsamına girmeyen her şey”²³ için kullanılmaktadır. Gayb kavramı kendi içinde çeşitli kategorilere ayrılmakla birlikte Kur'an'da

¹⁷ Mehmet Emin Özaşar vd. (ed.), *Hadislerle İslam*, (İzmir: Diyanet Yayınları, 2019), 7/675.

¹⁸ el-Kehf 18/107.

¹⁹ İsfehânî, “c-n-n”, 243.

²⁰ er-Rahmân, 55/46,62.

²¹ Râzî, *Tefsîr-i Kebîr*, 15/174.

²² Râzî, *Tefsîr-i Kebîr*, 2/167.

²³ İsfehânî, “gayb” 767.

bu kavram muhtelif anlamlarda kullanılmıştır. Bir olayın iç yüzü, gizli ve sır olan şeyler, tarihî olaylar, görülmeyen her şey, ahiret, cin gibi kavramlar da gayb ile ilgilidir.²⁴

Cennet ve cehennem kavramları şüphesiz gaybî bilgilerin en ilginç olanlarıdır. Kur'an, özelde nüzul dönemi Arabistan coğrafyasında yaşayan kabilelere hitap eden bir dil kullanmış, mesajlarını bu dilin anlatım imkânlarıyla ifade etmeye çalışmıştır. Bu ifade tarzında ise bazen muhkem bazen de müteşâbih bir dil kullanılmıştır. Muhkem dil kullanımında, ifadelendirmeye çalıştığı alanı olduğu gibi anlatırken, müteşâbih dil kullanımında soyut olan nesneyi somut gerçekliğe benzeterek anlatmayı hedeflemiştir. İnsan gayb ilişkisi bağlamında somut yani hayatın içinden örnekler sunmak suretiyle soyutun anlatılması zorunludur. Çünkü insanın metafizik boyutu gerçek mahiyetiyle kavraması mümkün değildir. Nitekim Secde suresinin 17. ayetinde bu durum “Yaptıklarına karşılık olarak onlar için ne mutluluklar saklandığını hiç kimse bilemez.”²⁵ şeklinde ifade edilmiştir. Dolayısıyla Kur'an bizim açımızdan gayb kategorisinde olan soyut gerçekleri algı alanımıza giren nesnelere somutlaştırarak anlatmaya çalışmıştır.²⁶

Kur'an'ı edebî bir tarzda tefsir etmeye çalışan Seyyid Kutub ise cennet tasvirlerinin, beşerî tasavvurlara yakınlığı sebebiyle zahirî manası itibariyle hislere hitap eden birtakım nimetler olduğunu, bu nimetleri dünya ehlinin hakikate uygun şekilde anlamaya muktedir olmadığını, ancak ruhların zevk alacağı zihinlerin de anlayabileceği yakın bir mana ile anlayabileceklerini ifade etmiştir.²⁷ Nitekim “Onlara ne zaman rızık olarak oradan bazı ürünler bahşedilse ‘Bunlar bize daha önce bahşedilenlerin aynısıymış.’ diyecekler. Çünkü onlara (geçmişte tadılanları) hatırlatacak şeyler verilecek...”²⁸ ayetinde geçen مُتَشَابِهًا ifadesi yukarıdaki yorumları kanıtlar mahiyettedir.

2.4. Cennet Tasvirleri ve Yerellik İlişkisi

Kur'an belli bir tarihi dönemde vahyedilen hem nüzul dönemindeki hem de sonraki dönem muhataplarına beşerî bir lisanın imkânları ölçüsünde hitap eden bir kitaptır. Dolayısıyla tüm Kur'an metninin, bir vaka ya da meseleden dolayı vahyedildiği iddia edilemese bile

²⁴ İlyas Çelebi, “Gayb”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV,1996), 13/406.

²⁵ es-Secde 32/17.

²⁶ Mustafa Öztürk, “Kur'an'ın Cennet Betimlemelerinde Yerel ve Tarihsel Betimlemeler” *İslamiyât Dergisi* 4/1 (2001), 147.

²⁷ Seyyid Kutub, *Fizılâl-il Kur'ân*, çev. M. Emin Saraç “vd”, (İstanbul: Hikmet Yayınları, t.s) 15/472.

²⁸ Kur'ân Mesajı: Meal-Tefsir, çev. Muhammed Esed Türkçe'ye çev. Cahit Koytak-Ahmet Ertürk, (İstanbul: İşaret Yayınları,2015), el-Bakara 2/25.

tümünün tarihsel bir gerçeklik, aktif bir yaşam alanında indiği de inkâr edilemez. Bu realite Kur'an'ın elbette evrensel nitelikli ilke ve mesajlar içerdiği gerçeğini inkâr etmeyi gerektirmemektedir. Öyle ki Kur'an'daki cennet tasvirlerine dair oluşturulan dil mahiyetinin önemli oranda nüzul dönemine özgü motifler çerçevesinde oluşturulduğu söylenebilir. Bilhassa Vâkıa ve Rahmân gibi bazı surelerde yer alan teferruatlı cennet tasvirlerinde oldukça fazla yerel motif kullanıldığı için nüzul döneminde yaşayan Arap toplumunun beğeni ve meyillerinin öncelendiği söylenebilir.²⁹

Kur'an-ı Kerim'de cennet tasvirlerini oluşturan ve dikkat çeken motiflerden birisi şüphesiz içki ve içki meclisleridir. Cahiliye Dönemi'nde içki üretmek ve tüketmek Arap toplumunun yaşamına yerleşmiş oldukça köklü bir gelenek idi. Bu yüzden cennet tasvirlerinde içki çeşitleri ve içki meclisleri yer yer tekrar edilmiş, nehirler kadar çok olduğu da vurgulanarak cennete girenlere bol miktarda sunulacağı müjdelenmiştir. Bu verilerden hareketle içkinin nüzul dönemi Arap toplumu için kolay kolay vazgeçilemeyecek bir zevk ve eğlence ögesi olduğu rahatlıkla söylenebilir. İçkinin kötülüğünün tedricî olarak bildirilmesi ve ancak Medine döneminde haram kılınması bu görüşü kanıtlar mahiyettedir. İlâveten cennetteki içki ve içki meclisi tasvirlerine bakıldığında bunların vasıfları nüzul dönemi verileriyle benzer niteliktedir. Öyle ki nüzul dönemi içki meclislerinde koltuklar, mezeler, masalar diziliyor, bunların etrafı hoş kokulu bitkilerle süsleniyor, çeşit çeşit et ve meyve sofraları hazırlanıyordu. Bu eğlence meclislerinde mekânları daha hoş ve özel kılmak için ipekten elbiseler giyilmekte, içkilerin tatları ve kokuları, zencefil, kâfur ve misk ile güzelleştirilmekteydi. Bu eğlence ortamının oluşturulmasında genç hizmetçiler görev alıyor ve bu hizmetçiler gümüşten tabaklar, özel bardaklarla efendilerine ikramda bulunuyorlardı.³⁰ Nitekim cennetteki içki meclislerini tasvir eden şu ayetler Arapların bu yaşantılardan hareketle cennet hayatını resmetmektedir: “Onların canlarının istediği meyve ve etten bol bol veririz. Orada karşılıklı kadeh alıp verirler, ama o içecek ne saçmalamaya yol açar ne de günah işlemeye. Sedeflerinde saklı incilere benzeyen genç hizmetçileri etraflarında dönüp dururlar.”³¹ “İyiler ise içindekine güzel koku katılmış bir kadehten içecekler.”³² İlâveten Zuhruf suresi 71. ayette altın tepsilerin ve bardakların cennetliklerin çevrelerinde dolaştırılacağı da ifade edilmiştir.

²⁹ Öztürk, “Yerel ve Tarihsel Betimlemeler”, 145-148.

³⁰ İzzet Derveze, *Kur'an'a Göre Hz. Muhammed'in Hayatı*, çev. Mehmet Yolcu, (İstanbul: Düşün Yayıncılık,2011),1/90-91.

³¹ et-Tûr 52/22-24.

³² el-İnsân 76/5.

Bu ayetler her ne kadar nüzul dönemi Arap toplumunun yaşantı, beğeni ve meyillerini gözler önüne seriyor olsa da daha önce de ifade edildiği gibi gayb bilgisinden olan cennet hayatı; bu tasvirlerle kâmilin bilinemez, ancak zihinlerde bir tablonun çizilmesine yardımcı olur. Dolayısıyla mezkûr ayetler, cennet tasvirlerindeki yerellik meselesini ortaya koymaları açısından önemlidir.

3.Tefsir-i Kebir’de Bazı Cennet Tasvirlerine Getirilen Yorumlar

Kur’an’da müminlere vad edilen cennet Kur’an’ın muhtelif sure ve ayetlerinde dikkat çekici bir şekilde karşımıza çıkmaktadır. Bazı ayetlerde, tekrür eden ifadeler geçmekte, bazılarında ise sanki bir resmi tasvir eden anlatımlar bulunmaktadır. *Tefsîr-i Kebîr*’de cennet tasvirlerine getirilen yorumlara geçmeden önce tasvir kavramının sözlük ve ıstılahî anlamını vermenin uygun olacağı kanısındayız.

Tasvir kavramı, Arapça *savr* kökünden türemiştir ve bir nesnenin resmini yapmak, onu ince ayrıntılarıyla anlatmak anlamlarına gelmektedir.³³ Yine bu kökten türeyen صورة kelimesi “maddi varlıkların şekillendiği ve onunla başkasından ayrıldığı şey”³⁴ olarak tanımlanmaktadır. Tasvirin terim anlamı ise, edebi türlerde olayların meydana geldiği yerleri, şahısları ve nesnelere diğer nesnelere ayırarak bütün özellikleriyle ifade etme olarak açıklanmaktadır. Güzel bir tasvir için nesnelere iyi gözlemlemek, detayları atlamamak ve anlatımı bir plan dâhilinde yapmak önemlidir. Arap edebiyatında tasvir kavramından ziyade vasıf ve sıfat kelimelerinin kullanıldığı görülmektedir.³⁵ Vasıf, bir nesnenin niteliğini ve niceliğini belirterek tanıtmak; sıfat ise bir nesnenin üzerinde bulunduğu hâl, şekil ve nitelikler olarak tanımlanmaktadır.³⁶ Başka bir ifadeyle hikâye ve roman türlerinde sıkça başvurulan anlatım yollarından biri olan tasvir, “yazı ile resim yapmak” şeklinde tanımlanırken; vasıf kelimesinin türevi olan tavsif ise “bir nesnenin olduğu gibi değil de şairce bir bakış açısıyla anlatılmasıdır” şeklinde açıklanabilir. Dolayısıyla tavsif, genellikle anlatımı öncüleyen manzumelerde görülmektedir.³⁷

Bu çalışmada cenneti konu edinen ayetleri 4 grupta topladık. Şimdi bu ayetleri ve er-Râzî’nin yorumlarını görelim.

3.1. Cennet İçkileri ve Pınarlarının Tasviri

³³ Hüseyin Elmalı, “Tasvir” *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul, TDV, 2011), 40/135.

³⁴ İsfahani, “s-v-r”, 606.

³⁵ Elmalı, “Tasvir”, 40/135.

³⁶ İsfahani, “v-s-f”, 1161.

³⁷ Turan Karataş, *Ansiklopedik Edebiyat Terimleri Sözlüğü*, (İstanbul: Perşembe Kitapları, 2001), 409.

Kur'an'ın cennet tasvirlerinde göze çarpan en dikkat çekici nimetlerden biri elbette içkiler ve içki meclisleridir. Farklı özelliklere sahip içkiler, müminlere derecelerine göre ikram edilecektir. Esasen cennet nimeti olarak içkinin ayetlerde dile getirilmesi nüzul döneminin toplumsal yaşayışıyla yakından ilgilidir. Zira Cahiliye toplumunda yaygın bir içki tüketiminin olduğu ve bu yüzden Arap şiirinin ana temalarından birini oluşturduğu söylenebilir.³⁸ Ancak bu realite içkinin sadece o topluma yönelik bir eğlence ve zevk ögesi olduğu anlamına gelmez ve geçmişten günümüze içki ve içki meclislerinin mahiyeti değişse de evrensel bir şekilde rağbet gördüğü de inkâr edilemez. Dolayısıyla Kur'an insanlar için bu eğlence ve zevk aracını cennette makul özellikleriyle tasvir etmiş ve cennetin kazanılmasına yönelik bir motivasyon ögesi olarak kullanmıştır.

“Şüphesiz iyiler ise içine kâfûr katılmış dopdolu bir kadehten içecekler, bir su kaynağı ki Allah'ın has kulları istedikleri yerlere akıtarak ondan bol bol içerler.”³⁹ Kâfûr, “meyve veren ağaçların meyveden önce çıkan ve onu örten/saran çiçeği”⁴⁰ demektir. Er-Râzî, kâfûrun lezzetli bir şey olmadığı halde ayette zikredilmesinin üç farklı nedeninin olabileceğini şu şekilde izah etmiştir:

1. Kâfûr, bir cennet pınarının ismidir, ancak buradaki kâfûr, dünyadaki özelliklerinden farklı olarak son derece hoş ve zevk vericidir. Dolayısıyla ayette zikredilen şarap, o pınarın suyuyla karıştırılarak daha da güzel bir hâle getirilmiştir.

2. Allah o cennet şarabının cevherinde bu kokuyu yaratmış, bu şarabın tadı güzel olduğu halde şaraba koku veren nesneye, dünyada bilindiği için kâfûr ismini vermiştir.

3. Allah'ın yaratma gücü tartışmasız olduğuna göre cennetteki kâfuru zararlı maddelerinden arınmış ve lezzetli hale getirmiş olabilir.⁴¹

“Ayrıca kendilerine orada zencefil karışımı dolu bir kadeh sunulur.”⁴² ayetinde geçen zencefil er-Râzî'ye göre Arapların içeceklerine koydukları bir tür katkı maddesidir. Çünkü zencefil, içekte bir tür acı meydana getirir bu durum da içeceğin boğazda durmasına yani tadın bir müddet hissedilmesine neden olur. Ancak cennetteki zencefilin son derece hoş olması gerekir.⁴³

³⁸ Öztürk, “Yerel ve Tarihsel Motifler”, 157.

³⁹ el-İnsan, 76/5.

⁴⁰ İsfehani, *Müfredât*, 927.

⁴¹ Râzî, *Tefsîr-i Kebîr*, 22/330-331.

⁴² el-İnsan 76/17.

⁴³ Râzî, *Tefsîri Kebir* 22/347.

بِأَكْوَابٍ وَأَبَارِيقَ وَكَأْسٍ مِنْ مَعِينٍ

“Kaynaktan doldurulmuş testiler, ibrikler ve kadehlerle.”⁴⁴ er-Râzî cennet içkilerinin özelliklerinden bahseden yukarıdaki ayette geçen ekvabîn kelimesinin manası hakkında iki izahta bulunmuştur. Bu izahlara göre ekvabîn ya büyük kadehtir ya da kulpu ve imbiği olmayan testiye benzeyen bir kaptır. Bu ayette ekvabîn ve ebârik kelimelerinin çoğul; ke’s kelimesinin ise tekil olarak gelmesinin nedenini er-Râzî, Arap toplumunun içki içme adetlerine göre açıklamıştır. Zira nüzul dönemi Arap toplumundaki içki meclislerinde içkilerle dolu çeşitli kaplar bulunmaktaydı. Ke’s ise içinde içki olduğu zaman, kadeh ismini almaktadır. Ayrıca ayetteki kadeh (ke’s) lafzının çoğul kullanılmamasının sebebi, bu kadehin içinde aynı cins içkinin bulunmasıdır. İlâveten er-Râzî, ke’s kelimesine en sonda yer verilmesinin nedenini de küplerdeki içkilerin önce ibriklere, ibriklerden de kadehlere doldurulmasından kaynaklandığını ifade etmiştir. Ayetteki مِنْ مَعِينٍ ifadesi ise testi, ibrik ve kadehlerin doldurulduğu kaynağı ifade etmektedir.⁴⁵

Görüldüğü üzere er-Râzî bu ayeti, dil ve belagat tahlillerine yer vererek açıklamaya çalışmış ve nüzul dönemi Arap toplumunun içki içme adetlerinden bahsederek yerellik ilkesi doğrultusunda izahlarda bulunmuştur.

لَا يُصَدَّعُونَ عَنْهَا وَلَا يُنْفُونَ

“Bundan dolayı ne baş ağrısına tutulurlar ne de sarhoş olurlar.”⁴⁶ er-Râzî’ye göre bu ayette “baş ağrısı olmayacağı” ifadesinin عن harfi cer-i ile kullanılmasının özel bir anlamı vardır. Nitekim Arapçada عن harfi cer-i bir şeyden kurtulmayı ifade etmek için kullanılmaktadır. Ayetteki bu ifade şekliyle cennet içkilerinin özelliklerine değinilmiştir. Cennette içki içildiği hâlde baş ağrısının ve sarhoşluğun olmamasının nedeni bu içkilerin özelliğinden kaynaklanmaktadır. Yani cennetlikler kendilerinde bulunan hususiyetlerden dolayı değil cennet içkilerinin özelliklerinden dolayı baş ağrısına tutulmazlar ve sarhoş olmazlar. Dolayısıyla Allah, bu içkilerin muhteviyatında bulunan hususiyetlerden dolayı baş ağrısı ve sarhoşluk yapmadıklarını ifade ettiği için bu ifade tarzı o içkiler için bir övgü olmaktadır. Ayrıca burada baş ağrısının olmaması sarhoş olmayı ortadan kaldırmamaktadır. Bundan dolayı ifade “Sarhoşluk da vermez.” şeklinde tamamlanmıştır.⁴⁷ Bu ayette er-Râzî yine

⁴⁴ el-Vâkıa,56/18.

⁴⁵ Râzî, *Tefsîr-i Kebîr*, 21/180-182

⁴⁶ el-Vâkıa 56/19.

⁴⁷ Râzî, *Tefsîr-i Kebîr*,21/182-184.

Arapçanın dil ve belagat inceliklerinden hareketle aklî çıkarımlar yapmakta ve cennet içkisinin niteliğini ortaya koymaya çalışmaktadır.

3.2. Cennette Meyve ve Et Tasviri

Cennet nimetlerinden olan meyve ve et şüphesiz dikkatleri çeken yiyeceklerdendir. Cennetteki meyve ve et tasvirleri bazı ayetlerde şu şekillerde tasvir edilmiştir:

فِيهِمَا فَاكِهَةٌ وَنَخْلٌ وَرُمَّانٌ

“Her ikisinde(cennette) türlü meyveler, hurma ve nar var.”⁴⁸ er-Râzî, cennette her türlü meyvenin olacağını ifade ettikten sonra özellikle bu ayette hurma ve nar meyvesinin zikredilmesinin özel anlam taşıdığını söylemiştir. Er-Râzî’ye göre bu iki meyve birbirinin karşıtıdır. Bu meyvelerden birinin hararet verdiğini diğersinin ise harareti giderdiğini; hurmanın hem gıda hem meyve, narın ise sadece meyve olduğunu dile getirmiştir. Dolayısıyla ayette iki zıt şeyden bahsedilmesi iki zıt tarafa işaret etmektir ki bu da ikisinin arasında kalanlara da işaret etmeyi içine almaktadır. Bu durum tıpkı Rahmân suresi 17. ayetinde geçen “İki doğunun ve iki batının Rabbi...” ibaresindeki duruma benzemektedir.⁴⁹

وَفَاكِهَةٍ مِّمَّا يَخْتِירוْنَ ۖ وَلَحْمِ طَيْرٍ مِّمَّا يَشْتَهُونَ

“Tercih ettikleri (beğendikleri) türlü meyveler ve canlarının çektiği kuş eti.”⁵⁰ er-Râzî’ye göre bu ayette tahyir -tercih ettikleri ifadesinin fakiheye-meyveye; yeştehune- canlarının çektiği ifadesinin de ete tahsis edilmesinde özel bir anlam vardır. Zira et ve meyve aç bir kimsenin yanında olduğunda genellikle aç olan kimse eti; tok olan kimse ise meyveyi tercih eder. Zaten er-Râzî’ye göre genel olarak cennet hayatı dünyada bilinen nesne ve durumlarla tasvir edilmiştir. İlâveten ayette zikredilen kuş etinden maksat ise rivayetlere göre mümin bir kimsenin canı uçan bir kuşun etini istemesi halinde o kuşun eti pişirilmiş bir şekilde müminin önüne getirilmektedir. Fakihe ise cennetliklerin yanında daima mevcut olacaktır. Er-Râzî, ayette meyvenin etten önce zikredilmesinin sebebini ise iki şekilde açıklamıştır:

1. Dünyevi yaşantıda genellikle meyve yemekten önce ikram edilmektedir ve dolayısıyla cennet, dünya yaşantısına benzer şekilde tasvir edilmiştir. Zira dünyadaki içki meclislerinde uygulama bu şekildedir ve ayet âdetâ cennetliklerin içki meclislerini resmetmektedir. Daha önce de ifade edildiği gibi Arap toplumundaki içki içme meclisleri de bu ayetteki tasvirlerle benzemektedir.

⁴⁸ er-Rahmân 55/68.

⁴⁹ Râzî, *Tefsîr-i Kebîr*, 21/150.

⁵⁰ el-Vâkıa 56/20-21.

2. Dünya hayatında meyvenin önce yenilmesinin hikmetlerinden birisi de sindirimini kolay olması ve yemek için iştahı harekete geçirmesidir. Etin ise sindirilmesi zordur ve üstelik bu gıdanın iştah önleyici etkisi de mevcuttur.⁵¹

Bu ayeti er-Râzî, dünyada önemli gıdalardan olan etin ve meyvenin ayetlerdeki tasvirini, insanların dünyadaki meyillerine ve müteşâbihlik ilkesine göre izah etmeye çalışmıştır. Ayrıca çeşitli ilimlere vâkıf olan er-Râzî, tıp bilgisini de bu ayetin yorumunda ortaya koymaktan çekinmemiştir.

3.3. Cennet Hurilerinin Tasviri

Kur'an-ı Kerim'de cennet tasvirlerinden en fazla dikkat çekenlerinden birisi de şüphesiz hurilerdir. Kur'an'da geçen beyazlaşmak anlamındaki حَوْرٌ kelimesi, حَوْرٌ kökünden türeyen أَحْوَرٌ ve حَوْرَاءٌ kelimelerinin çoğuludur. Bu kavram göz güzelliğinin en mükemmel şekli olan siyahın içinde küçük beyazlığın belirgin bir şekilde görülmesini ifade etmektedir.⁵² Ayrıca bedevi Araplar; şehrli kadınlara, beyaz tenli olmaları ve temizlikleriyle, bedevilerin bakımsız görünümünden uzak oldukları için *havâriyyat* ismini vermişlerdir.⁵³ Başka bir tanıma göre ise haver kelimesi "...Bir adamın gözünün beyazının beyazlığı ve siyahının siyahlığı koyu ve şedid olması yani, akı ak ve karası kara olması manasındadır."⁵⁴ şeklinde açıklanmıştır. Kur'an'da dört ayette *huri* kelimesi geçerken, bazı ayetlerde de cennetliklere verilecek olan kadınlar/kızlar çeşitli vasıflarla nitelendirilmiştir: "Güzel gözlü huriler, saklı inciler misali."⁵⁵ "Otağlarına kapanmış huriler var."⁵⁶ "Yanlarında da eşinden başkasına bakmayan ceylan gözlü, gün görmemiş, güzel tenli kadınlar bulunur."⁵⁷ "Yanlarında gözlerini kendilerinden ayırmayan yaşıt dilberler olacak."⁵⁸

Kur'an'da hurilerle ilgili bu tasvirlerden anlaşılacağı üzere ayetlerde hurilerle ilgili fiziksel özellikler nüzul döneminin güzel kadın tiplemesine uygun şekilde betimlenmiştir. Nitekim ayetlerde bembeyaz tenli, sedefinden çıkarılmamış beyaz inci şeklinde dile getirilen tasvirler nüzul dönemi toplumunun güzel kadın anlayışını yansıtır niteliktedir.⁵⁹ Üstelik

⁵¹ Râzî, *Tefsîr-i Kebîr*, 21/184-185.

⁵² İsfehani, "h-v-r", 315-316.

⁵³ İbn Manzur, *Lisanu'l Arab*, "haver", 4/219.

⁵⁴ Mütercim Âsım Efendi, *Kâmûsu'l-Muhît Tercümesi*, çev. Mustafa Koç, Eyyüp Tanrıverdi (İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 2013), 2/1888.

⁵⁵ el-Vâkıa, 56/22-23.

⁵⁶ er-Rahmân 55/72.

⁵⁷ es-Sâffât 37/48-49.

⁵⁸ es-Sâd 38/52.

⁵⁹ Öztürk, "Yerel ve Tarihsel Betimlemeler", 149-150.

Cahiliye Dönemi şiirlerinde karşılaştığımız kadın tasvirleri de bu görüşü destekler mahiyettedir:

مُهْفَهَةٌ بِيضَاءٍ غَيْرُ مُفَاضَةٍ تَرَاءِبُهَا مَصْفُورَةٌ كَالسَّجْنَجِلِ
كَبْكُرِ الْمَقَانَةِ الْبِيضِ بِصُفْرَةٍ غَدَاها تَمِيرُ الْمَاءِ غَيْرُ الْمُحَلَّلِ

Endamı zarif teni beyaz ve berraktı gerdanı

Ayna gibi sarkık değildi karnı

O sevgili ki bâkir pınarların saf sularıyla beslenir

Deve kuşunun ilk yumurtası gibi sarıya çalar teninin beyazı⁶⁰

Görüldüğü üzere mezkûr ayetlerde zikredilen “beyaz tenli kadın” tasviri, cahiliye şiirlerinde “beğenilen kadın figürü” olarak karşımıza çıkmaktadır. Dolayısıyla Kur’an, nüzul dönemi Arap toplumunun beğeni ve meyillerini dikkate almıştır denebilir.

3.4. Cennet Giysileri ve Ziynet Eşyalarının Tasviri

Kur’an-ı Kerîm’de cennet ehli için hazırlanmış nimetler arasında olan takılar ve giysiler de son derece dikkat çekicidir: “İşte onlara altlarından ırmaklar akan adn cennetleri vardır. Onlar orada altın bileziklerle bezenecekler, ince ve kalın ipekli yeşil elbiseler giyecekler orada tahtların üzerine kurulacaklardır. Ne güzel bir karşılık ne güzel bir konak!”⁶¹ “İman edip dünya ve ahiret için yararlı iş yapanları Allah, altından ırmaklar akan cennetlere koyacaktır. Onlar orada altın bilezik ve incilerle süsleneceklerdir. Orada onların giysileri de ipektir.”⁶² “Oradakilerin üzerlerinde yeşil renkli, ince ve kalın ipek elbiseler vardır, gümüş bileziklerle süslenmişlerdir, rableri onlara tertemiz bir içecek verir.”⁶³

Er-Râzî ayetlerde geçtiği üzere cennetliklerin altın, gümüş ve inciden yapılmış bileziklerle bezeneceklerini ve ince ve kalın yeşil ipek kumaştan hazırlanmış elbiseler giyeceklerini ifade etmiştir. Ayetlerde geçen sündüs kelimesi, ince ipek; istebrak ise, kalın ipek demektir. Bu kelimenin Farsçadan Arapçaya geçtiği ve kelimenin aslının *istebreh* şeklinde olduğu ileri sürülmüştür. Ayrıca er-Râzî, Kehf suresi 31. ayetinde geçen altından bileziklerle süslenmenin *يُحَلَوْنَ* - *bezenecekler* meçhul ifadesiyle; kalın ipekli yeşil elbiseler giyinmenin de *يَلْبَسُونَ* - *giyecekler* şeklinde dile getirilmesinin bir sebebi olduğunu ifade etmiştir. Buna göre giyinme

⁶⁰ Mehmet Hakkı Suçin, *Yedi Askı Şiirleri*, (İstanbul: Kırmızı Kedi Yayınları, 2020), 41.

⁶¹ el-Kehf 18/31.

⁶² el-Hac 22/23.

⁶³ el-İnsan 76/21

işinin müminlerin salih amellerinin karşılığı olarak, çeşitli takılarla süslenmenin de Allah'ın lütfunun bir göstergesi olarak cennetliklere nimet olarak verileceğini söylemiştir.⁶⁴

Er-Râzî, Hac suresi 23. ayetinin yorumunda da dünyada müminlere yasak edilen ziynetlerin ahirette müminlere hediye edileceğini, kadınların dünyada olduğu gibi ahirette de çeşitli ziynetlerden istifade edeceğini ifade etmiştir. Elbette cennet ziynetleri dünya ziynetleriyle kıyaslanamayacak kadar değerlidir.⁶⁵ Bazı ayetlerde altın, bazı ayetlerde ise gümüş bileziklerden bahsedilmesinde bir zıtlık olmadığını dile getiren er-Râzî, dünya hayatında da kadınların bazen altın bazen de gümüş takabileceklerini dolayısıyla bu durumun cennette de devam edeceğini dile getirmiştir. Ayrıca insanların karakterlerinin farklı olduğunu, dolayısıyla cennet hayatında seçimlerin de farklı olabileceğini ifade ettikten sonra bu konuda başka bir ihtimalin de mevcut olduğunu söylemiştir. Buna göre gümüşten olan bilezikler vildana; altından bilezikler ise cennetliklere ait olabilir. Bu noktada erkeklerin cennette bilezik takmalarında dünya hayatında olduğu gibi bir garabetin olmadığını, zira cennetliklerin tüysüz delikanlı olduklarını ifade etmiştir. Cennette gümüş ve altın bilezikleri sadece kadın ve çocukların ziynet eşyası olarak kullanacaklarını dolayısıyla ayetlerde erkek çocuklardan dolayı müzekker zamirlerin kullanıldığı da ileri sürülen görüşlerdendir.⁶⁶

SONUÇ

İman edip salih amel işleyen müminlere vaat edilen ve ahirette ebedî mutluluk yeri olan cennet hakkında Kur'an-ı Kerim'de ve hadislerde oldukça fazla tasvir mevcuttur. İslam tefsir geleneğinde birçok müfessir, ayetleri kendi ilmî birikimlerine göre yorumlamaya çalışmış ve ilim dünyasına muhtelif tefsirler kazandırmışlardır. Bu müfessirler arasında en dikkat çekici şahsiyetlerden birisi de şüphesiz Fahreddin er-Râzî'dir. Fahreddin er-Râzî telif ettiği *Tefsîr-i Kebîr* adlı eserinde dirayet ve rivayet metodunu beraberce uygulamış ve çok yönlü ilmî birikimini bu esere yansıtmıştır. Bu çalışmada cenneti konu edinen ayetleri ve er-Râzî'nin yorumlarını dört başlık altında ele aldık. Bu başlıklar ise cennet içkileri ve pınarlarının tasviri, cennette meyve ve et tasviri, cennet hurilerinin tasviri, cennet giysileri ve ziynet eşyalarının tasviri şeklindedir.

Er-Râzî *Tefsîr-i Kebîr*'de, cennet tasviri içeren ayetleri, geniş dil ve belagat tahlilleri yaparak, üstelik kıraat farklılıklarını da dikkate alarak aklî çıkarımlar eşliğinde izah etmeye

⁶⁴ Râzî, *Tefsîr-i Kebîr*, 15/174-175.

⁶⁵ Râzî, *Tefsîr-i Kebîr*, 16/290.

⁶⁶ Râzî, *Tefsîr-i Kebîr*, 22/352-353.

çalışmıştır. Er-Râzî'nin bu izahlarında nüzul dönemi verilerini ve yerel motifleri de dikkate aldığı görülmektedir çünkü Kur'an-ı Kerim, birçok ayette yerel motifler üzerinden cenneti tasvir etmiştir. Ancak Kur'an'ın cennet tasviri içeren ayetlerde nüzul dönemine ait yerel motifler kullanması bu nimetlerin sadece o dönemde rağbet gördüğü anlamına gelmez ve Kur'an'ın evrensel ölçekli ilke ve mesajlar içerdiği gerçeğini değiştirmez.

Kur'an-ı Kerim'deki cennet tasvirlerinde birçok nimet zikredilmektedir. Kur'an-ı Kerim mutlak gayb âleminden olan cennet nimetlerini, somutlaştırmak için dünyadakine benzer (müteşâbih) nimetler üzerinden tasvir etmiştir. Ancak cennetteki nimetlerin gerçek mahiyetleri Kur'an'ın Secde suresi 17. ayetinde ve Bakara suresi 25. ayetinde ifade edildiği gibi tam olarak bilinemez. Dolayısıyla bu gerçeği iyi bilen er-Râzî, bu tür cennet tasvirlerini müteşâbihlik ilkesi açısından değerlendirmeyi uygun görmüştür.

Er-Râzî'nin cennet tasvirlerine getirdiği yorumlar, onun ilmî birikimini ve taassuptan uzak kişiliğini yansıtıcı niteliktedir. Er-Râzî'nin bazı izahlarda konuyu fazla uzattığı görülse de oldukça geniş bir perspektifle cennet tasvirlerine getirdiği yorumları öğrenmenin kayda değer olduğu kanısındayız.

KAYNAKÇA

- Âsım Efendi, Mütercim. *Kâmûsu'l -Muhît Tercümesi*. çev. Mustafa Koç, Eyyüp Tanrıverdi. 6 Cilt. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 2013.
- Bilmen, Ömer Nasuhi. *Büyük Tefsir Tarihi*. 2 Cilt. Ankara: Diyanet İşleri Reislği Yayınları, 1960.
- Cerrahoğlu, İsmail. *Tefsir Tarihi*. 2 Cilt. Ankara: Fecr Yayınevi, 1996.
- Çelebi, İlyas. “Gayb”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*.13/406.İstanbul: TDV Yayınları, 1996.
- Derveze, İzzet. *Kur'an'a Göre Hz. Muhammed'in Hayatı*. çev. Mehmet Yolcu. İstanbul: Düşün Yayıncılık, 2011.
- Elmalı, Hüseyin. “Tasvir”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*.40/135.İstanbul: TDV Yayınları, 2011.
- İbn Hallikân, Ebü'l-Abbâs Şemsüddîn Ahmed b. Muhammed b. İbrâhîm b. Ebî Bekr b. Hallikân el-Bermekî el-İrbilî. *Vefeyâtü'l-a'yan*-4. thk. İhsan Abbas.8 Cilt. Beyrut: Dâru's-Sâdr, ts.
- İbn Manzur, Muhammed b. Mükerrrem. *Lisânü'l- 'Arab*. 15 Cilt. İran: Edebü'r- Ravza, 1405.
- İsfehanî, Ebü'l Kâsım Hüseyin b. Muhammed b. El- Mufaddal er-Râgıb el-Müfredât, çev. Abdülbaki Güneş, Mehmet Yolcu. İstanbul: Çıra Yayınları, 2010.
- Karataş, Turan. *Ansiklopedik Edebiyat Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Perşembe Kitapları,2001.
- Kur'an Mesajı: Meal-Tefsir. çev. Muhammed Esed, Türkçeye çev. Cahit Koytak-Ahmet Ertürk. İstanbul: İşaret Yayınları, 2015.
- Kur'an Yolu*. Erişim 16 Haziran 2023. <https://kuran.diyaret.gov.tr>
- Kutub, Seyyid, *Fizülâl-il Kur'an*. çev. M. Emin Saraç vd. 16 Cilt. İstanbul: Hikmet Yayınları, t.s.
- Özafşar, Mehmet Emin vd. *Hadislerle İslam*. 7 Cilt. İzmir: Diyanet Yayınları, 2019.
- Öztürk, Mustafa. “Kur'an'ın Cennet Betimlemelerinde Yerel ve Tarihsel Betimlemeler”. *İslamiyât Dergisi* 4/1 (2001), 147.
- Râzî, Ebû Abdillâh Fahrüddîn Muhammed b. Ömer b. Hüseyin er-*Tefsîr-i Kebîr*-15. ed. Hikmet Ünalmiş. çev. Suat Yıldırım vd. 23 Cilt. Ankara: Akçağ Yayınevi, 1993.
- Râzî, Ebû Abdillâh Fahrüddîn Muhammed b. Ömer b. Hüseyin er-*Tefsîr-i Kebîr*-16. ed. Hikmet Ünalmiş. çev. Suat Yıldırım vd. 23 Cilt. Ankara: Akçağ Yayınevi, 1993.
- Râzî, Ebû Abdillâh Fahrüddîn Muhammed b. Ömer b. Hüseyin er-*Tefsîr-i Kebîr*-21. ed. Hikmet Ünalmiş. çev. Suat Yıldırım vd. 23 Cilt. İstanbul: Huzur Yayınevi, 2002.
- Râzî, Ebû Abdillâh Fahrüddîn Muhammed b. Ömer b. Hüseyin er-*Tefsîr-i Kebîr*-22. ed. Hikmet Ünalmiş. çev. Suat Yıldırım vd. 23 Cilt. Ankara: Akçağ Yayınevi, 1995.
- Suçin, Mehmet Hakkı. *Yedi Askı Şiirleri*. İstanbul: Kırmızı Kedi Yayınları, 2020.
- Topaloğlu, Bekir. “Cennetin İsimleri”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*.7/376.İstanbul: TDV Yayınları, 1993.
- Uludağ, Süleyman. *Fahrettin Râzî*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1. Basım, 1991.
- Yavuz, Yusuf Şevki. “Fahreddin er-Râzî”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*.12/89.İstanbul: TDV Yayınları, 1995.